

02-04
mayıs
2018

III. Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı

EDİTÖRLER

VAHİT GÖKTAŞ

HARUN ALKAN

ilâhiyât

III. ULUSLARARASI
HACI BAYRAM-I VELÎ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

ilâhiyât

EDİTÖRLER
VAHİT GÖKTAŞ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
ETHEM CEBECİOĞLU
MUSTAFA AŞKAR
VAHİT GÖKTAŞ
AHMED CAHİT HAKSEVER
ÖNCEL DEMİRDAŞ
MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN
SEVİM ARSLAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
HERMES OFSET / İSKİTLER-ANKARA

BASKI TARİHİ
Aralık 2018

ISBN
978-605-7579-22-5

SERTİFİKA NO: 33205

YAZIŞMA ADRESİ
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06690 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69

HACI BAYRAM-I VELİ ÖZELİNDE TASAVVUFUN TOPLUMSAL BOYUTLARI

PROF. DR. CEVDET KILIÇ
Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Anabilim Dalı
cedetkili@trakya.edu.tr

Giriş: Genel Çerçeve

Tasavvufu sadece insanın iç dünyasına yönelerek madde üstü, değişmez, ezeli ve tek olan hakikati keşfetmeye ağırlık veren bir düşünme ve yaşama tarzı olarak görmek doğru değildir. Çünkü böylesi bir durumda tasavvuf sadece kişisel bir tecrübe, dünyayı terk, insanlardan uzaklaşma ve topluma pek fazla bir şey vermeyi öncelemeyen bir müessesе olarak anlaşılması mümkündür. Mutasavvıf esasta cemiyet içinde yaşar, içinden çıktığı cemiyetin inançlarının ve düşünce dünyasının bir parçasıdır. Dolayısıyla kendini içinden çıktığı toplumdan tecrit etmesi mümkün değildir. Yani tasavvufun ferdi ve özel alanı olduğu kadar, insan hayatının her alanını çepeçevre kuşattığı gibi içtimai hayatı da kucaklayan boyutu vardır. Bu yüzden mutasavvıfın uzleti ve halveti geçicidir, eğitiminin bir safhasıdır. Bu eğitimi tamamlayan sufi tekrar topluma döner ve kendini toplumun hizmetine adar ve

hizmetine koşar. Öte yandan da etrafındakileri irşad etmeye, kalp dünyalarını aydınlatmaya yönelir. Sufi halk ile beraberdir ama bu durum onan Hak ile beraber olmasına engel değildir. Abdulkadir Gucdvani'nin ifadesiyle "Halvet Der Encümen," yani cemiyet içinde halvet, toplumda halvet, vücut olarak halkla beraber olmak, gönül olarak Hakk'la beraber olmaktır. İşte bu sebeptir ki tasavvuf düşüncesinin eşya, dünya, insan ve Allah hakkında geliştirdikleri değişik tasavvufi yorumlar ve orijinal düşüncelerle İslam medeniyetinin inşasında söz sahibi olmuşlar, İslam medeniyetini oluşturan unsurların tüm alanlarında zirveleri yakalamışlardır.

Tasavvuf düşüncesinin konusu insandır. Tasavvufun yetiştirmek istediği insan modeli "insan-ı kamil"dir. Talimden/öğretimden ziyade terbiyeyi/eğitimi benimseyen tasavvuf, daha ziyade, gönül dünyasına ait kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesini gerçekleştirmeyi hedefler. Böylece kalbin nazargah-ı ilahi olması arzulanır. Tasavvuf, tahalluk ve tahakkuku konu edinir. Bunun için tasavvufta, edep, müsamaha, tevazu, isar, uhuvvet, sabır, şükür, ihlas ve samimiyet gibi kavramlar ve ahlaki uygulamalar sürekli ön plandadır. İşte mutasavvıflar irşat konusunda etkili oldukları nispette sosyal hayatın çeşitli alanlarına girmişler ve bu alanları kendi düşünce dünyalarının istikametine göre şekillendirmişlerdir. Böylece esnaf, sanatkâr, tüccar, çiftçi, ilim adamı, asker yönetici ve daha pek çok sosyal katmanda mutasavvıfın verdiği ruhu kendi alanında icra etmeye çalışacaktır.

Geçmiş dönemlerde tasavvufun toplumda bir hâkimiyeti vardı. Özellikle Osmanlı devleti döneminde bu düşüncenin girmediği hiçbir içtimai alan yok gibiydi. Toplumda fertler ruhlarının doyumsuz manevi iklimlerini bu düşünce yoluyla tatmin ettikleri gibi maddi rahatsızlıklarına bile tasavvuf yoluyla deva ve ilaç arama yollarına gitmişlerdir. Öyle ki dini kültürü elde etmede, günlük yaşama biçiminin genel geçer kurallarına riayet etmede, adap ve muaşeretle, insanlar arası ilişkilerde, haberleşmede ve kültürel etkileşimde tasavvuf düşüncesi yol gösterici olmuştur. Bunun için maddi bir temeli olmayan tamamen gönüllülük esasına dayalı bir sistem olarak

tasavvuf halk tabakalarında bir bütünlük meydana getirmiş, en zor zamanlarda bile toplum huzuruna, sevgi ve saygı temelli insan ilişkilerine ve içtimai hayatlarına yön vermede etkili olmuştur.

Tasavvuf düşüncesinin toplumsal boyutlarından biri de kitlelerin İslamlaşmasındaki rolüdür. Anadolu, Avrupa, Afrika ve Asya'nın uzak köşelerinde dahi İslamlaşma büyük oranda dervişlerin faaliyetleri neticesinde gerçekleşmiştir. Tasavvuf ehlinin örnek şahsiyetleri, fikirleri, nasihatleri, model davranışları pek çok insanın İslamiyet'le şereflenmesine vesile olmuştur. Günümüzde bile Mevlânâ ve İbn Arabî gibi mutasavvıfların eserleri üzerinden İslamlaşma hareketleri yürümektedir.

Tasavvuf düşüncesi iktisadi hayata da yön vermiştir. Ahilik ve fütüvvet teşkilatının temel düşüncesi tasavvufa dayanır. Anadolu'da teşkilatlanmış Ahi esnaf ve sanatkâr teşkilatları, öncelikle bir mürşidden ders alır, hayatı, vazife ve mes'uliyet şuurunu öğrenir, dünya hırsıyla hareket etmenin kötülüğünü bilir, çalıp çırpma veya beşe on katma düşüncesiyle hareket etmez. Çünkü mürşidi sürekli kendisiyle beraberdir, teşkilat mensupları otokontrol sağlamaktadır.

Aynı zamanda derviş toplumunda alıcı değil verici konumundadır. Aldığı tasavvufi eğitimde dünya hayatının geçiciliği, biriktirdiği malının sorumluluğunun büyük olduğu, tasadduk etmenin asıl zenginlik olduğunu öğrenir ve buna göre hareket eder. Bu yüzden derviş dilenmez elinde olanını da paylaşır. Cemiyetin yararına olacak, harcadığı servetin kendisine ait olacağını ve ebedi kalacağını bilir.

Tasavvuf düşüncesinde yöneticilerle ilişki kurmak ve onlara yakın olmak tehlikeli kabul edilmiştir. Fakat nihayetinde yönetici de insandır ve onların da görül sohbetlerine nasihatlere ve ikazlara muhtaçtır. Yöneticiler mutasavvıflarla irtibat kurarlarken mutasavvıflar da tesir alanlarını genişletmişlerdir. İslam toplumlarında devletin başında bulunan sultanların pak çoğu mutasavvıflarla samimi ilişkiler kurmuş ve onlardan feyiz almışlardır.

Cihad denilince tasavvuf düşüncesinde manevi cihadı ve nefle mücadeleyle ifade eder. Mutasavvıflar pek çok askeri faaliyetin

içinde bulunmuşlardır. Geçmişte bu, küffarla mücadelede mücahitler saflarında yer alırken, yakın geçmişimizde Müslüman toplumları işgale yeltenen emperyalist güçlere karşı yapılan mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Bektaşî tarikatının Yeniçeri ocağı ile ilişkileri bunun en güzel örneğidir. İstanbul'un fethinde pek çok tarikat mensuplarının bulunduğu gibi başta Akşemseddin olmak üzere pek çok Bayramî müridin fetihde yer alması, Aynı zamanda yakın geçmişte Kuzey Afrika'daki Murabıtlar ve Senûsîlik hareketleri, Mevlevilerin kurutuluş savaşında gösterdikleri kahramanlıklara kadar pek çok örnek verilebilir.

Tasavvuf kültürü yakın geçmişe kadar insanlara tekkeler ve dergâhlar kanalıyla ulaşmıştır. Tasavvufî ahlak ve felsefe sufilerin sohbet ve eserleriyle topluma aktarılmış, birebir yapılan mürid mürid eğitimiyle kalpler manevi hastalıklardan tedavi edilmiş, sevginin önündeki engeller kaldırılmıştır. Dinin gönül boyutunu büyüteç altına alan bu anlayış, giderek tarikat adını alan müesseseler yoluyla yaygınlaşmış ve Müslüman toplumun zihniyetini dönüştüren en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.

Tasavvuf bir anlamda güzeli arama, araştırma ve müşahede amelîyesidir. Burada mutasavvıfın tuttuğu yol, uyguladığı metot Allah'a giden doğru yolu bulmak, 99 isminden biri olan *el-Cemîl* ismini rehber edinerek eşyada yansımalarını, ayet ve işaretlerini aramak, aşkla vecd ve cezbe ile seyretmek, bunun dışavurumunu bazen şiirde, bazen na'mede, bazen hüsnü hatta, bazen çizgide tezahür ettirmektir.

İslam düşüncesinde güzel sanatlar, işte bu anlayışın himayesinde ve hoşgörüsünde gelişmiştir. Diğer İslami ilimler güzel sanatları en hafif ifade ile ciddiye almamışken, Tasavvuf düşüncesi insanı önceleyen, ona mesajını ulaştırmada vasıta edebileceği ne varsa, özelliklerinden istifade ederek hedef kitlesinin hizmetine sunmayı gaye edinmiştir. Sanat ta bunlardan biridir. Tasavvufun temeli olan zikir meclisleri şiir, musiki ve beste ile içi içe olmuştur.

Musiki dehaların ve şairlerin en büyüklerinin mutasavvıf olmaları tesadüf değildir. Yunusların, Mevlanaların, Dede Efendilerin,

unutulmaması gerekir. Şeyh Hamdullah gibi şair dervişin, kazas-ker Mustafa efendi gibi hattat neyzen ve şairin, İtri gibi bir Mevlevi dervişin, hem Mevlevi han, hem mimar derviş Elif Efendi'nin unutulmaması gerekir. Unutulmaması gereken biri daha vardır o da Hacı Bayramı Veli Hazretleridir.

Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri'nin şahsiyeti, faaliyetleri, şiirleri ve etrafında oluşan ilmi ve manevi halka, kendisinden sonra oluşan Bayramiyye Tarikatı ve kolları, yukarıda sıraladığımız tasavvufun toplumsal boyutlarının tümüne büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Tıpkı Batı'da Mesnevi'yi okuyarak İslamiyet'i seçenler gibi Mevlana'nın, Şiirlerini okuyup tasavvuf düşüncesine merak salanlar gibi Yunus Emre'nin, insan felsefesinden etkilendikleri gibi Hacı Bektaş Veli'nin evrensel kültüre etkisi ve katkısı olduğu gibidir.

Şimdi Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatından kesitlerle, şahsiyeti ve şiirlerinden hareketle tasavvufun topluma neler katabileceğine dair birkaç örnekle konuyu ele almaya çalışalım.

İlmi Yaymaya Çalışması

Hacı Bayram Veli, genç yaşta ilim tahsiline başlamış, XIV. Yüzyılda medrese eğitiminde görülen müsbet ve dini ilimleri okuyarak kendisini birçok yönden yetiştirmiştir. Tasavvufa intisap etmeden önce Ankara'daki Kara Medrese'de sonra da Bursa'daki Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Hacı Bayram-ı Veli Bir medrese mensubu olarak, ilmi kariyeri ile, sünni geleneğin hâkim bulunduğu Anadolu Türk muhitinde halka güven vermekteydi. Onun bu yönü tarikatının hızla yayılmasın da rol oynamıştır. Hacı Bayram Camii tekkesinde, her gün sabah ve yatsıdan sonra zikir meclisleri kurulurken, öğle namazından önce ve sonra başta müritler olmak üzere, şehrin halkına tefsir, fıkıh, hadis, kelim, hatta felsefi ağırlıklı tasavvuf dersleri veriliyordu.

Müritlerini belli zamanlarda toplayıp onlara ilmi, dini, ahlaki sohbetler yapan Hacı Bayram-ı Veli'nin sohbetlerinin çok etkili olduğu ve tasavvuf öğretisini sohbet yoluyla müritlerine aktardığı

zikredilir. Hacı Bayram-ı Veli'nin sohbetlerinde ilim, nasihat, hikmet, edep, ahlak hakim olup, boş söz konuşulmazdı.

Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra da ilim ve kültüre verilen değer ve sağlanan katkı, halifeleri vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediyye*; Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Envaru'l-Âşikin* ve Eşrefoğlu Rumî, *Müzekki'n-Nüfûs* adlı eserleri ile bu katkıyı sürdürmüşlerdir.

Devlet ve Siyaset Felsefesi/Devlete Sadakat Yöneticilere İtaat

Ankara Savaşından sonra Anadolu'daki Türk birliğinin bozulmuş olması, sonrasında birliğin sağlanması için pek çok mücadelelerin verilmiş olması yöneticilerde en ufak bir hareketlenmede, tehlikeden, hileden, isyandan şüphe edecek derecede hassasiyet baş göstermeye başlamıştır. Daha kendini yeni toparlamış devletin doğusunda Ankara'da ortaya çıkan Bayramî hareketi topladığı tarafların sayısı göz önüne alındığında yönetimin dikkatini çekecek boyutlardadır. Bunun sebepleri vardır, Ankara savaşı sonrası Anadolu'daki çalkantılı dönem, yakın bir zamanda Şeyh Bedreddin ve Nesimi olayları, payitaht merkezinden uzak bir bölgede Ankara'da Bayramîliğin yayılması, belki biraz da II. Murat'ın genç ve tecrübesizliğinden dolayı kulağına gelen haberlerden kolayca etkilenmiş olacak ki Hacı Bayram-ı Veli'den şüphelenmiş ve kendisini Edirne'ye çağırmıştır. Saraydan gönderilen çavuş, Hacı Bayram'ı tarlasında çalışırken bulur. Hacı Bayram ona kimi aradığını sorunca çavuş: "Hacı Bayram derler bir müddei varmış, fesadını arz olunmakla anı Dar'ü's-Saltanata götürmeye geldim." der. Hacı Bayram "O kişi benim, buyurun gidelim" der. Ancak kendisinin âlim ve mübarek bir zat olduğunu anlayınca meselenin Hacı Bayram-ı Veli'ye kurulmuş bir düzen olduğunu anlayan çavuş, ondan özür dileyerek Edirne'ye yalnız gidip durumu padişaha açıklayacağını söyler. Ama Hacı Bayram, çavuşun sorumluluğu üzerine olmasına razı olmaz ve birlikte yola çıkarlar. Edirne'ye vardıklarında Padişah çeşitli sorularla Hacı Bayram-ı Veli'nin dünya görüşünü, düşüncelerini öğrenmeye çalışır. Hacı Bayram'ın manevî

olgunluğu, sultanın dikkatini çeker, onun hakkındaki düşünceleri değiştirir, O'na çok büyük sevgi ve saygı duymasına vesile olur. Bu gösteriyor ki Hacı Bayram veli gibi büyük mutasavvıflar devlet ve yönetim kademesindeki insanlarla barışık ve itaatkâr tavırlarıyla topluma örnek olmuşlardır. İsyan etmeyi veya devlet karşısında bir güç devşirmeyi asla düşünmemişlerdir.

İrşattan Geri Durmaması

Mutasavvıf bulunduğu yerde hangi şartlar altında olursa olsun irşaddan geri durmayan kimsedir. Hacı Bayram-ı Veli de bu sorumluluğunu yerine getirmiştir. II. Murat tarafından çağrıldığı Edirne dönüşünde yolu Gelibolu'dan geçmiş ve Yazıcıoğlu Ahmet ve Mehmet Bican kardeşleri irşad etmiş olmaları hangi şartlar altında olursa olsun toplumla iç içe ve onlara hizmet etmekten maneviyat yollarını göstermekten geri durmadıklarını ortaya koymaktadır.

Özellikle bu konuda Hacı Bayram-ı Veli ile Yazıcıoğlu Muhammed Bican arasında geçen bir diyalog tasavvufun toplumsal boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir. Hacı Bayram-ı Veli'den feyz alıp ve tarikatına intisap ettikten sonra 1919 beyitten müteşekkil olan "Muhammediyye" adlı eserini yazan Muhammed Bican, eserini yazıp bitirince Hacı Bayram Veli'ye okur. Hacı Bayram: "Mehmed, Bunu yazacağına bir sinehak etse idin daha iyi olurdu" der. Sinehak etmek demek, insan terbiye etmektir, Bir gönül ele getirmektir. Bir gönüle girmektir. Gönüllere aşk ateşi tutuşturmaktır, zayıfların, yoksulların, yetimlerin yarasına merhem olmaktır, imana İslam'a muhtaç olanların kalplerini fethetmektir, Hacı Bayram-ı Veli bu sözü ile halkın terbiyesine verilmesi gereken önemi, fakirin garibin yanında olunması gerektiğini bu şekilde anlatmakta ve ikazını yapmaktadır.

Dört şiirinden başka yazılı bir eser bırakmayan Hacı Bayram Veli, yazılı eser vermekten ziyade, hayatına bakıldığında yaptığı faaliyetlerinde toplumda insan yetiştirmeye önem vermiş, insanların fakirini yetimini yoksulunu önemsemiştir. Bu yüzden onun en büyük eseri, yetiştirdiği talebeler ve müritleri olmuştur.

Bir Sanat Sahibi Olmayı ve El Emeğiyle Geçinmeyi Önemsemesi

İrşad ve örnek insan olma vazifesini, bazı seyahatler hariç, ölünceye kadar ikamet ettiği Ankara'da yürüten Hacı Bayram-ı Veli, müridlerini her daim el emeği ile geçinmeye teşvik etmiştir. Başkasının yardımıyla geçinmeyi hoş görmemiş, dervişlik kisvesi altında işsiz ve meşgalesiz müridi yanında istememiş, alın teriyle rızık kazanmanın önemli bir fazilet olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden müritleri arasında; değirmenci, bakırcı, nalbant, ev ustası, koyun tüccarı, çiftçi, ziraatçı, ayakkabıcı, yüncü, yemenici vs. gibi her türden meslek sahibi insanlar bulunmuştur. Bu da gösteriyor ki tasavvuf düşüncesi toplumda üretken olmayı alan değil veren olmayı elinin emeğiyle geçinmeyi bilmeyi önemsemekte ve önemli bir toplumsal görevi yerine getirmektedir. Bunun yanı sıra Hacı Bayram-ı Veli dünyaya gereğinden fazla iltifat etmemenin, kanaatkâr olmanın, helal lokma kazanmanın önemini bizzat kendisi göstererek ailesine ve müritlerine örnek olmuştur.

Yardımlaşma ve Dayanışma

Hacı Bayram-ı Veli ve müridleri her sene burçak ekip-biçerek çiftçilik yapmaktaydılar. Bu işi yaparken herkes gibi hatta herkestenden daha fazla çalışmaktaydı. Hacı Bayram-ı Veli ve müritleri ekip biçtikleri mahsulü ortaklaşa olarak kaldırılması anlamında kullanılan *imece* geleneğini, Orta Anadolu çiftçileri arasında yaygınlaştırmıştır. Günümüz insanının daha çok ihtiyaç duyduğu yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik, dostluk gibi temel değerleri koruyarak onların canlı ve aktif kalmalarını sağlamıştır.

Toplumu zenginler ve fakirlerden ibaret gören Hacı Bayram-ı Veli bu iki gurubun arasında köprülerin kurulmasını içtimai ve iktisadi güvenliğin sağlanmasını ve yoksulların hamiliğini öncelikli faaliyet alanı olarak belirlemiş ve bu yolda çeşitli faaliyetler yürütmüştür. O sık sık kendisi önde, dervişleri arkada çarşı ve pazar dolaşır, Ankara esnafının zenginlerinden sadaka, zekât ve yardım toplar, bu paraları cemiyette zor şartlarda yaşayan yoksullara, yetimle-

re, dullara dağıtırdı. Bu yönüyle aynı zamanda Anadolu'da yaygın olan Ahilik kültürünün uygulamaları yaşatılmış oyluyordu.

Hacı Bayram-ı Velî tekkesinde sürekli kazan kaynatmakta idi. Kazanda sürekli burçak çorbası kaynar ve gelen, geçen, fakir, zengin, büyük, küçük, kadın, erkek herkes içerdi. Bunun içindir ki günümüzde bile hala Ankara esnafının geleneklerinde Hacı Bayram-ı Velî'nin bıraktığı etkiden olsa gerek, ikram etme, yedirme, her türlü hayır müesseselerine yardım etme gibi önemli hasletleri devam ettirmektedirler. Hacı Bayram-ı Velî'nin tasavvuf düşüncesinin bu yönüyle tasavvufun toplumsal boyutunu ortaya koymak bakımından önemlidir.

Yozlaşmaların Önüne Geçmeye Çalışması

Hacı Bayram Veli'nin manevi eğitiminden geçmiş ve ona damat olan Eşrefoğlu Rumi, yaşadığı dönemde gördüğü bozuklukları şöyle sıralamaktadır:

Zamanın bozulması, günah ve nifakın çoğalması,
 Dervişlerin hallerinin değişmesi,
 Gerçek şeyhlerin kalmaması, şeyhlere itibarın azalması,
 Yöneticilerin halka zulmetmeye başlaması,
 Hâkimlerin rüşvet yemeye başlaması,
 Hâkimlerin ilme değil, ilmi kendilerine uydurmaya başlaması,
 Müderrislerin günaha dalması, tefsir ve hadislerin medresede okunmaz olması,
 Din âlimlerinin azalması,
 Vaizlerin vaazlarını para toplama aracı yapması,
 İtibarlarını kaybeden âlimlerin şeyhlik yapmaya ve bu yolla halkın malına göz dikmeye başlaması,
 Böyle sahte şeyhlerin bir kısım sufilerin sözlerini ezberleyerek etrafında mürit toplamaya başlaması.

Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Veli'nin tasavvufa intisap etmesinin nedenleri arasında kendi karakteristik yapısından kaynaklanan tasavvuf sevgisinin yanında yaşadığı dönemin

sosyal, ahlaki ve siyasi bozukluklarının da önemli bir etkiye sahip olduğunu kaydetmektedir.

O dönem Osmanlı toplumunda yaşanan bir takım bozulmalar, hiyerarşik biçimde alt tabakalara ve nihayet halka kadar sirayet etmiş olması, sosyal çözülmenin arttığı bu dönemde, Hacı Bayram Veli'nin müderrisliği bırakıp halkın arasına girmesi, tasavvuf kanalıyla yozlaşmaya dur demesi ve ahlaka dayalı bir taban oluşturma çabasına yönelmesi, tasavvuf düşüncesinin toplumuma bakan boyutunun önemli olduğunu göstergesidir.

Milli Birlik

Hacı Bayram-ı Veli Arapça ve Farsça bilmesine rağmen Türkçe'ye rağbet ederek, Anadolu Türkünün dilini kullanması, milli birliğe davet göstergesidir. Onun tasavvuf düşüncesinde dil, fonksiyonel olarak, yaşadığı dönemdeki Anadolu Türkünü birliğe götüren bir araçtır. Bu çığır kendisinden sonraki Bayramilerde de devam etmiştir. Türkçe şiir yazan Hacı Bayram Veli, Ahmet Yesevî (ö. 1162) gibi hece veznini kullanmıştır. Hacı Bayram Veli'nin bize ulaşan dört şiirinden üçü hece, birisi aruz vezniyle yazılmıştır. Yetiştirdiği halifeleri de eserlerini, çoğunlukla Türkçe yazmışlardır.

Hacı Bayram Veli'nin Şiirindeki Tasavvufi Yaklaşımların Toplumsal Boyutları

Hacı Bayram Veli'nin şiirlerinde büyük bir ilmi, felsefi ve tasavvufi derinlik vardır. Çünkü o tasavvuf yolunu benimsemeden önce ilimle meşgul olmuş medrese müderrisliği yapmıştı. Diğer mutasavvıflarda olduğu gibi Hacı Bayram Veli'de nefsin olgunluğunu çok önemli saydığı, ayrılık ve aşk acısının verdiği olgunluk, dert ve gam yüklü olmak, kendini tanımak, ruh ve nefis ilişkisi, vuslat, müslümanın dünyaya karşı takınacağı müsbet ve menfî tavır ve fakr, Allah sevgisinin kalpteki tezahürü, tasavvufta seyr-ü sülûkün önemi, sûfinin yaşadığı özel tecrübelerin ve şatahat hallerinin açıklandığında insanın başına açtığı sıkıntılar gibi konular, Hacı Bayram Veli'nin şiirlerinde dile getirdiği hususlardır.

Hacı Bayram Velî, insan kendini tanıdıktan, iç dünyasını düzene koyduktan/gönül şehrini inşa ettikten sonra asıl bu düzenin sahibinin emrine kendini adadıktan sonra, gerçek varlığının şuuru- na erebileceğine inanmaktadır. İşte, Hacı Bayram Velî'nin tüm şiirlerinde de bu havayı sezmekteyiz. Yani o, kendi içinde huzurlu bir düzeni tesis ettikten, kendi içini bir ayna gibi parlattıktan sonra, bu aynadan dışarıya ilâhi ışıkları aksettirmeğe çalışmıştır. Onun tavrı, önce Allah'a sonra canlı cansız tüm varlıklara, devlete millete ve tüm insanlara derin bir sevginin yanı sıra onların hizmetine kendini adamalıdır. Bu onun ahlâki yapısını ortaya koymaktadır.

Hacı Bayram Velî, Ahmet Yesevî geleneğinden gelmektedir. Tıpkı Yunus, Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî gibi sadece kendi çağ ve insanına hitab etmekle kalmamış, onların mesajları, Anadolu'dan İslâm âlemine, hatta bu sınırları da aşarak tüm insanlığa ulaşmıştır. Bugün Batı'da tasavvuf ve İslam felsefesi alanında yapılan ciddi çalışmalar da bunu ispat etmektedir. Onların kullandıkları evrensel dil, geliştirdikleri evrensel davranış, sadece Müslümanları değil, hangi din ve ırktan olursa olsun, birçok insanı kendilerine çekmiş ve adeta bir cazibe merkezi olmuşlardır. Bu gibi şahsiyetler, topluma örnek olmalarıyla, kurdukları tekkeler ve vakıflarla, inşa ettikleri eğitim yuvalarıyla, ilim ve irfanlarıyla kurdukları vakıflarla devletin sırtına yük değil, yöneticilerin sırtından yük alan insanlar olmuşlardır.

Şiirlerinde “Bilmek”, “bulmak” ve nihayet “olmak” şeklinde, insanın olgunlaşma sürecini çizen Hacı Bayram Velî, Tasavvuf felsefesinde “şeriat”, “tarikât”, “hakikat” sıralamasına uygun bir seyir takibetmiştir. Şeriatla kişinin, kendini, âlemi ve Allah'ı bilip, irfan ve ihsana onları bulup, “Aşkla” olgunlaşarak hakka'l-yakin derecesinde “olması” ve ideal manada “olgunlaşması” yani “kâmil insan” olması belirtilir. İnsan varlığını Allah'a borçludur. Hacı Bayram Velî'ye göre “Ben” şehrinin bânîsi olup, Allah'dan gelmiş, O'nun tecelligâhı olmuştur. Hiçbir yere sığmayan Allah'ın mü'min kulu- nun, tasavvufî manasıyla Âşık'ın kalbine sığıdığı bir Âlem-i Kübra olduğu belirtilir. O halde Âlem'in bir kozmos olduğu ancak bu-

nun dengesini bozmaya yönelik tehlike ve tehditlerden korunmak ve tekâmül edebilmek için belli usul ve metotlarla bu nizamın muhafazası öngörülür.

Hacı Bayram'ın şiirlerinde çokça kullandığı iki kavram, anlaşılması ve yorumlanması gereken ama fikrî ve ahlâkî derinliği taşıması itibariyle izahı güç olan “bilme” ve “gönül”dür. Bilme, Hacı Bayram Velî’de “tanıma” yani “irfan” anlamına gelmektedir. Zira Rabbi’ni bilmenin yolu da irfandan geçip taarufla vuslat vaki olmakta, vuslatın hasıl olabilmesi için insanın gönlünü tanınması, gönlüne (yani Rabb’in tecelli ettiği şâr’ına) bakması, onu tecelliye mazhar olabilecek şekilde inşa etmesi, öbür yandan bu yapılaşmayı engelleyecek olan dünya ve dünyevî olana yönelik sevgi ve medfuniyetten uzak durmak gerektiğini bildirir. Bu tehlikelerden kurtulup vuslatın hazzına kavuşmasının şartlarını ve kurallarını şiirlerinde bir oya gibi işlemiştir.

Hacı Bayram Velî’nin şiirlerine bakıldığında sanatsal güzellik, edebi incelik, dildeki sadelik ama o derece manada derinlik göze çarpar. Bunun için mutantan ifadelerle fikrini boğan, fikirden ziyade sanatı öne çıkaran tasannudan uzak, sade ve lirik şiirleri, mutasavvıfımızın toplumun her seviyeden insanını göz önüne aldığı ve önemseydiğini göstermektedir.

Sonuç

Hacı Bayram Velî’nin tasavvuf düşüncesi özelinde genel olarak tasavvufun topluma bakan yönüyle, tasavvufi teori ve pratiklerin, şiirin sanatın ve pek çok alanın hedefi ve asıl nesnesi insandır. İnsanın, insanı kâmil derecesine çıkarılmasıdır. Bu da toplumun ahlaki yönden yüceltilmesinde, toplumsal barışın, sevginin, muhabbetin kardeşliğin tesisinde elzem olan olmazsa olmazları arasındadır. Bunun için Hacı Bayram-ı Veli’nin tasavvuf felsefesi, insanın toplumun ve bütün insanlığın kurtuluşunun İslam’da olduğu, İslam’ı öğrenmenin ve Ahlaki boyutunun yaşanmasının yolunun tasavvuf yolu ile, bir mürşidi kamilin terbiyesinden geçmekle ve kendimizi tanımakla mümkün olabileceğini anlatmaktadır.

Sözlerimizi Hacı Bayram-ı Veli'nin bir şiiri ile bitirelim.

Bilmek istersen seni Can içre ara cam

Geç canından bul am Sen seni bil sen seni

Kim bildi e'falini Ol bildi sıfatım

Anda gördü zatım Sen seni bil sen seni

Görünen sıfatındır Am gören zatındır

Gayri ne hacetindir Sen seni bil sen seni

Kim ki hayrete vardı Nura müstağrak oldu

Tevhid-i zatı buldu Sen seni bil sen seni

Bayram özünü bildi Bileni anda buldu

Bulan ol kendi oldu Sen seni bil sen seni

“Sen seni bilince göreceksin: ortadan, ben, sen, o gibi ayrılıklar kal-kacak. Bilen de, bulan da, arayan da bir olacak. O zaman ayrılıkların, çekişmelerin anlamı kalmayacak.”

Yani:

(Eğer) bilmek ister isen seni (Önce) sen seni bil sen seni.

Kaynakça

- Abdulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- Aliyyü'l-Kârî, el-Masnu' fi Mârifeti'l-Hadîsi'l-Mevdu'
- Aynî, M. Ali, *Hacı Bayram Veli*, sad.: H. R. Yananlı, Akabe yay., İstanbul 1986.
- Baykar, Tuncer, *Hacı Bayram Velî ve Şehir Hayatı*, Hacı Bayram Velî Sempozyum Bildirileri, Ankara 2000.
- Bayramoğlu Fuat, *Hacı Bayram Velî Yaşamı Soyut Vakfı (I-II)* TTK. Yayınları Ankara 1983.
- Bolay, Süleyman Hayri, “Hacı Bayram Velî'nin Dünya Görüşü”, (IV. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyet Çerçevesinde Hacı Bayram Velî ve Dönemi Semineri içinde(181-184)), Ankara, 2-3 Aralık 1986.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994.
- Cumbur, Müjgân, *Hacı Bayram Velî'nin Kazandırdığı Mânevî Birlik*, Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri, (37-44)
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad.: heyet, İstanbul 1992.
- Erdem, Hüsameddin, *Panteizm ve Vahdet-i Vucûd Mukayesesi*, Ankara 1990.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatmânesi*, Türkçeleştiren; Zuhûrî Danışman, İstanbul, 1970.
- Güzel, Abdurrahman, “Hacı Bayram Velî'nin Üç İlahisinin Tasavvufi Açından Açık-

- lanması”, Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990 (76-86).
- Hasibe Mazıoğlu, “Hacı Bayram Veli’nin Şiirleri ve Mektupları”, Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, (102-113)
- Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.
- Kelabâzî, *et-Ta’arruf*, çev.: Süleyman Uludağ, (Doğuş Devrinde Tasavvuf), İstanbul 1992.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan; Orhan F. Köprülü) Ankara 1991.
- Özköse Kadir, “Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri”, *Tasavvuf Dergisi*, (53-72) Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004.
- Günay, Umay, “Hacı Bayram Veli’nin Hayatı ve Eserleri”, (Hacı Bayram Veli Sempozyumu Ankara 1990. içinde) (72-75)